

**TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE XVI. YÜZYILDA ÇORUMLU
KAZASINDA (NEFS-İ ÇORUMLU) TEŞEKKÜL EDEN
MAHALLELER**

*ACCORDING TO TAHRİR REGISTERS, SITUATED NEIGHBORHOODS
IN ÇORUM IN 16TH CENTURY*

Yrd. Doç. Dr. Rafet METİN

Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ABD

Özet

Osmanlı'da şehir, idarî ve sosyal yönden mahalle denilen alt birimlerden meydana geliyordu. Mahalleler çoğu zaman bir camii ya da mescidin adı ile anılmakta idi. Şehrin en merkezî yerinde bulunan mahalle, genellikle burada en büyük cami de yer aldığı için, "Cami-i Kebîr Mahallesi" olarak adlandırılmaktaydı. Çalışma sahamız olan Çorumlu merkez kazasında da mahallelerin büyük bir kısmı adını bir mescid ya da camiden almaktadır. 1455 yılında 6 mahalleden oluşan Çorumlu kazasında 438 kayıtlı nefer yer alırken, 1520 yılında 16 mahallede 505 nefer kaydedilmiştir. 1576 yılında ise 48 mahallede toplam 3014 kayıtlı neferin olduğu görülmektedir. Mahallelerin büyük bir çoğunluğu, dinî ve sosyal yapıların etrafında teşekkül ettiği gibi, meslek gruplarına ait mekânların etrafında da oluşmuşlar ve o isimlerle adlandırılmışlardır. İncelediğimiz arşiv belgelerinde yüzyılın başından sonuna kadar bir mahalle hariç Çorumlu'da mahallelerin varlıklarını devam ettirdikleri görülmektedir. Çalışmamızda Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan 444 numaralı Mufassal Tahrir defteri ile Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivinde yer alan 38 numaralı Tahrir defterlerinden istifade etmek suretiyle Çorum'un sosyal yapısına bir nebze de olsa katkı sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çorumlu, Mahalle, Nüfus, Tahrir Defterleri, Osmanlı İmparatorluğu

Abstract

Ottoman's cities administrative and social aspects of was made up of subunits called from the neighborhood. Neighborhoods generally were being referred to Mosque's and masjid's name. The neighborhood which in town center, generally named "Cami-i Kebir" neighborhood and biggest neighborhood of the city. Our studying field Çorumlu center city's neighborhoods generally was also entitled mosque's and masjid's name of the city. In 1455, while Çorumlu district had 16 neighborhoods and 438 people , in 1520 Çorumlu district had 16 neighborhoods and 505 people. In 1576, Çorumlu city had 48 neighborhoods and 3014 people. Neighborhoods generally was constructed around the religious, social structures and occupational group's places. These neighborhoods were named with social,religious structures and occupational group's places names. We find out from archive documents that except for one neighborhood, all neighborhoods kept its presences in Çorumlu. Benefiting basically from the number 38 tahrir register belong

to general directorate of land registry and cadastre and number 444 mufassal register belong to the Ottoman archives of the prime ministry, this study attempts to contribute to the social life of Çorum.

Key Words: Çorumlu, Neighborhood, Population, Tahrir Registers, Ottoman Empire

GİRİŞ

Osmanlı'da şehir, idari ve sosyal bakımdan mahalle denilen alt birimlerden meydana geliyordu (Ünal,2012:9). Mahalleler önemli işlevleri olan şehir kesimlerindedir. Osmanlı şehrinde mahalle, birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerin oluşturmuş olduğu topluluğun yaşadığı yerdir. Bir diğer tanımıyla aynı mescitte ibadet eden cemâatin aileleriyle birlikte yerleştikleri şehir kesimleridir (Ergenç,1984:69). Bu haliyle mahalle birbirlerini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yer olarak da tanımlanabilir (Gümüşçü,2001:90). Bir mahalle şayet şehrin en büyük caminin etrafında teşekkül etmiş ise çok defa en büyük mahalle olarak bilinir. Bunun dışındaki mahallelerin her biri bir mescid veya cami adı ile anılmaktadır (Ergenç,1980:104). Özellikle küçük ve orta büyüklükteki şehirlerde, diğerlerinden farklı bir veya iki minareli ve şerefesi ile ayrılan tek bir Cuma camii bulunmakta ve mahallelerde genelde bu caminin etrafında kümelenmektedir (İnalçık,2004:700). Külliyelerin inşası ile birlikte de yeni mahallelerin oluşması sağlanmıştır. Dini, ekonomik ve sosyal günlük ihtiyaçları karşılayacak alt yapı kuruluşlarını barındıran bu külliyeler çevrelerine yeni nüfus yerleşmesini sağlamış, alt yapının oluşturduğu kolaylıklar şehre yerleşimi çekici hale getirmiştir (Koç,2005:169).

Mahallede toplumsal merkez, cami veya mesciddir. Özellikle akşam ve yatsı namazları mahallenin bütün erkeklerinin katılmasıyla kılınmaktadır. Mahalleli, cami veya mescidin devamlısı olduğu için, mahalle ahalisi genellikle cemaat olarak anılmaktadır. Bu nedenle de imam mahallenin temsilcisi durumundadır. Camiye sürekli gelme mahalleli için, komşularının göz önünde kendisinin tanınır ve güvenilir olup olmadığının da ölçüsüdür (Ergenç:74). İmamların, mahallelerinde ikamet eden kişiler hakkında tam bilgi sahibi olmaları oldukça önemliydi. Mahalle sakinlerinin kimliklerinin belirlenmesi, gelen yabancıların veya yeni taşınanların tespiti ve kayıt altına alınması işleri, yeni gelenlerin kefalete bağlanması, mahalle sakinlerinin ikamet yeri ve sürelerinin belirlenmesi, imamlar tarafından yerine getirilir ve imamlar kefilsiz olanların mahallede barınmasının sorumluluğunu taşırdı (Beydilli,2000:181).

Mahalleler "cemaat"ın, aileleri ile birlikte yerleştikleri şehir kısmı olarak da bilinmektedir. Nitekim birçok Anadolu-Türk şehri, bu anlayışla kurulmuş ve gelişmiştir. Bir bölgeye yerleşen dervişin kurduğu tekke, inşa edilen camii, mescid veya pazar yeri, o bölgenin "şenlenmesini" sağlamış dolayısıyla yeni yerleşim birimlerinin oluşmasına ya da var olan yerleşme merkezlerinin Türkleşmesine vesile olmuştur (Bulduk,1992:136). Çoğu Anadolu-Türk şehri gibi Çorum da mevcut bulunan mahalle isimlerinin zaviye, mescid, camii adlarıyla anılması da bu gerçeğin bir ifadesi olarak görülmektedir. Çorum'daki mahallelerin nüfus durumu ve yüzyıl boyunca devamlılıklarının ne şekilde olduklarına geçmeden önce tahrir defterlerinde "Çorumlu" olarak geçen bölge hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

1. Çorumlu Kazası

Çorum ve civarı XIV. yüzyılın sonlarında kısmen Kadı Burhaneddin Ahmed'in elinde bulunmaktaydı. Yıldırım Bayezid Osmanlı'ya ele geçirdiği zaman, Kadı Burhaneddin burasının kendi hakimiyet sahasına dahil olduğu ve reayasından alınan eşyanın iadesini barış için şart koşturmuştu. Olayın nihayetinde cereyan eden Çorumlu Muharebesi'nde Osmanlı öncü

kuvvetleri yenilgiye uğratılmıştır (1393). Çelebi Mehmed'in devleti yeniden derleyip toparlamasından sonra Çorum bölgesi Eyalet-i Rûm'daki yerini almıştır. Rûm Beylerbeyliği merkezinin zaman zaman Amasya ve zaman zaman Tokat olduğu görülmektedir (Bulduk:130). 1427'den sonra yöre, merkezi Amasya'da bulunan ve bugünkü Amasya, Tokat, Sivas, Samsun'u kapsayan eski Rum Eyaletinin bir parçası olmuştur (Öz,1991:5). 1513'ten sonra müstakil bir Liva (Sancak) konumu kazanan Çorum yöresinde Çorumlu, İskilip, Osmançık, Karahisar-ı Demirli ve Katar gibi belli başlı beş kaza mevcuttu (Öz,1991:6). Yöre hakkında ilki 1427'den sonra olmak üzere 1455, 1480-85, 1520, 1554, 1574-1576, altı defa tahrir yapıldığı bilinmektedir. Çorum yöresine ait ilk defter 1455-56 tarihli MM 354'tür. İstanbul Başbakanlık Arşivi'nde bulunan bu defter eksiktir. 1520'lere ait biri mufassal (Td,444), diğeri de mücmel (Td,387) ve Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadîme Arşivi'nde bulunan (Td, 38) numaralı defterlerdir. Bu çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan H:920/M:1520 yılına ait 444 numaralı tahrir defteri ile Tapu Kadastro Kuyud-ı Kadîme Arşivi'nde bulunan H:984/M:1576 tarihine ait 38 numaralı tahrir defterlerinden faydalanılmak suretiyle 1520-1576 yılları arasında Çorumlu kazasında (Nefs-i Çorumlu) mevcut mahalleler ve nüfus durumları hakkında bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

2. Nefs-i Çorumlu'da Nüfus

İncelediğimiz tahrir defterlerinde Çorumlu kaza merkezinde bulunan nüfusun tamamen Müslüman olduğu görülmektedir. Tahrir defterlerinde nüfusun etnik durumu belirtilmez ancak defterlerde yer alan isimlere bakıldığında isimlerin tamamının Müslüman isimler olduğu anlaşılmaktadır (Kurt,1991:57-103). Çorumlu isminin nereden geldiği hakkında çeşitli görüşler bulunuyorsa da Türk fethinden sonra bölgeye yerleşen Alayuntlu boyundan "Çorumlu" oymağının, ismini bölgeye verdiği görüşü daha yaygın olarak benimsenmektedir (Bulduk,1992:134).

1455-56 tarihinde yapılan tahrirde 6 mahalleden oluşan Çorumlu'nun merkezinde 438 kayıtlı nefer bulunmaktadır. Bu görünümü ile Çorum, anılan dönemde küçük boy bir kasaba görüntüsü vermekte idi (Öz,1991:8). H:920/M:1520 tarihinde ise Çorumlu'nun nefsinde 16 mahallesi bulunmaktadır. Nefer sayısına bakıldığında ise 505 kayıtlı neferin olduğu dikkat çekmektedir. Tablo-I'de görüldüğü üzere bu mahallelerden 5'i mescid isimleri ile anılmaktadır. Mescid yaptıran kimse hem mescide hem de mahalleye ismini vermiştir. Bu mahalleler; Ahmed Çelebi nam-ı diğer Bazar Mescidi, Ahmed Fakih Mescidi, Sinan Mescidi, Divane Mescidi, Alaca Mescid mahalleleridir. Toplam mahalle sayısının 16 olduğu düşünüldüğünde %31 civarında mahalle, ismini mescidden almıştır. Bu oran Niğde'de %54, Kırşehir'de %16'dır (Metin,2009:48). 1516'da Biga şehir merkezinde mevcut mahallelerin Çorumlu kazasında olduğu gibi kişi, cami, mescid ve esnaf gruplarının isimlerini taşıdığı dikkat çekmektedir. Bu mahallelerin ikisi camii (Câmi'-i Sa'di, Câmi'), biri mescid (Mescid-i Ballu), üçü şahıs (Hacı Ahmed Halife, İbrâhim Beg, İbrâhim Çelebi) ve ikisi de esnaf (Debbâğan, Kasab Hacı İvaz) ismini taşımaktadır (Dündar,2013:1138). Aynı tarihlerde Alaiye (Alanya) Sancağında 196 yerleşim yerinden 23'ü dini motif içeren isimlerle anılmaktadır (Özkan,2012:176). 1530'da Vize kazasında mevcut olan mahalle adları incelendiğinde de cami adlarının dinî şahsiyetlerin ve şahıs adlarının mahallelere isim olarak verildiği görülmektedir (Ertürk,2013:202).

Tablo I. H:927/M:1520 Tarihinde Çorumlu'da Mahalleler ve Nüfus

Mahalleler /Defter Td.444/H:927/M:1520	Mücerred	Hane	İmam	Âma	Pir-i fani	Toplam Nefer
Uç	17	30	1	-		48
Günhan	15	25	1	1		42
Ahmed Çelebi nd.Bazar Mescidi	14	40	1	-	-	55
Melik Danişmend	8	24	1	-	1	34
Akpınar	5	15	1	-	-	21
Alaca Mescid	8	16	-	-	-	24
Çirişoğlu	15	9	1	-	1	26
Ahmed Fakih Mescidi	1	18	1	-	-	20
Çöplü Bey	4	18	-	-	-	22
Sinan Mescidi	9	13	1	-	-	23
Halife	23	39	1	-	1	64
Dervişler	15	28	1	-	1	45
Divane Mescidi	-	6	1	-	-	7
Esirüddin	12	16	1	-	-	29
Makbere	7	19	1	-	-	27
Sabuncu	4	13	1	-	-	18
Toplam	157	329	14	1	4	505

1520 yılına ait 444 numaralı defterde şehirdeki mahalleler daha çok kurucularının isimleri ile birlikte kaydedilmiştir. Ayrıca mahallelerde yaşayan evli kimseler *hane*, bekârlar ise *mücerred* olarak belirtilmiştir. Bunların dışında yaptıkları iş ya da fizikî durumları nedeniyle vergiden muaf olan imam, âma, pîr-i fâni gibi kimseler de baba adları ile deftere kaydedilmişlerdir. Evli, bekâr ve muaf zümrelerin toplam sayıları *neferen* olarak ayrıca verilmiştir (BOA,td, 444:1-5) .

Bu bilgiler ışığında Çorumlu kazasında tahmini nüfusun hesaplanabilmesi için defterde hane olarak kaydedilen evli erkek nüfusun gerçekte ne kadar kişiyi temsil ettiği, başka bir ifade ile bir evde yaşayan gerçek nüfusun ortalama kaç kişiden meydana geldiğini bilmek gerekmektedir.

Bu konuda Barkan'ın bir hâne için teklif ettiği 5 çarpanı ile ifade edilen ve toplam nüfusu bulmak için $hane \times 5 + mücerred = toplam nüfus$ olarak ortaya konulan tablo çalışmamızda Çorumlu kazasının merkez nüfusunu tespit etme bakımından müracaat ettiğimiz kaynak olmuştur (Barkan,1951-1953: 11-12).

Tablo-I'e göre, "Nefs-i Çorumlu"nun 1520 tarihinde 157'si mücerred, 329'u evli nüfus olmak üzere toplam 505 vergi nüfusu bulunmaktadır. Bu durumda yukarıda zikredilen

formüle göre Çorumlu'da toplam tahmini nüfusun 1800 civarında olduğu anlaşılmaktadır. Çorumlu merkezi için nefer olarak kaydedilen 505 rakamı göz önüne alındığında diğer bazı şehirlerdeki nefer sayıları ile mukayese yapmak mümkün olabilmektedir. 1487 yılında Kastamonu merkezinde 1.327 nefer, 1484'te Tokat'ta 1.879 nefer, 1454'te Sivas'ta 560 nefer, 1492'de Samsun'da 479 nefer, 1521 yılında Çankırı'da 709 nefer, 1522'de Amasya'da 1.879 nefer kayıtlıdır (Kankal,2004:56). Şehir merkezlerindeki nefer sayıları bakımından Çorumlu'ya en yakın merkezî nüfusun 1521 yılında 709 nefer olarak kaydedilen Çankırı olduğu görülmektedir. Nefer sayıları baz alındığında Çorumlu merkez kazasında bekar nüfusun %31, bekâr (mücerred), %65.1'i evli (müzevvec) ve %3.7'si muaf zümrelerden oluşmaktadır.

1520 yılında nüfus yoğunluğu en fazla olan 4 mahalle şunlardır: 39 hane, 23 mücerred ve toplam 64 nüfus ile Halife; 40 hane, 14 mücerred ve toplam 55 nüfus ile Ahmed Çelebi nd. Bazar mescidi; 30 hane, 17 mücerred ve toplam 48 nüfusu ile Uç; 28 hane, 14 mücerred ve toplam 45 nüfus ile Dervişler mahalleleridir.

Bu dönemde en az nüfusun yaşadığı 4 mahalle ise şunlardır: 6 hane ve mücerred olmayan ve toplam 7 nüfusu ile Divane Mescidi; 13 hane, 4 mücerred ve toplam 18 nüfusu ile Sabuncu; 18 hane, 1 mücerred ve toplam 20 nüfusu ile Ahmed Fakih Mescidi; 15 hane, 5 mücerred, toplam 21 nüfusu ile Akpınar mahalleleridir.

Tablo-II. H:984/M:1576 Yılında Çorumlu'da Mahalleler ve Nüfus (TKGM, KKA: 8)

Mahalleler/ Defter Td.38/H:984/M:1576	Mücerred Bekar	Müzevvec Evli	İmam	Müezzin	Hatip	Zaviyedar	Duagüy	Cüzha n	Muh assıl	Tpl nefer
Cami-i Kebir	43	62			2					107
Sağınca	45	81			1			1		128
Çakır Mescidi	18	37	2					1		58
Hacı Yusuf Mescidi nd. Kösecek	1	121								122
Yenice Kılıç Mescidi	23	31	1	-	-	-	-	-	-	55
Esirüddin	16	17	-	-	-	-	-	-	-	33
Emir Halife	34	34	-	-	-	-	1	-	-	73

Çiñşođlu	14	11	-	-	-	-	-	-	-	25
Dervişler	17	26	-	-	-	-	-	-	-	43
Divan Mescidi	6	14	-	-	-	-	-	-	-	20
Ahmed Fakih Mescidi	33	57	-	-	-	-	-	-	-	90
Kemal Bey Mescidi(Cedid)	7	27	-	-	-	-	-	-	-	34
Sabuncu	18	18	-	-	-	-	-	-	-	36
Makbere	19	22	-	-	-	-	-	-	-	41
Sancakdar	23	26	1	-	-	-	-	-	-	50
Ömer Fakih.nd. Sofular	22	31	-	-	-	-	-	-	-	53
Yenice Hacı Kemal Mescidi	18	28	1	-	-	-	-	-	-	47
Nuri mescidi (Cedid)	21	24	1	-	-	-	-	-	-	45
Hacı Kemal Mescidi (Cedid)	27	23	1	-	-	-	-	-	-	51
Hacı Nasullah (Cedid)	32	33	-	-	-	-	-	-	-	65
Arab Ahmed (Cedid)	8	19	-	-	-	-	-	-	-	27
Yenice Nurullah	43	58	-	-	-	-	-	-	-	101
Zaviye-i Hızırık Mescidi	-	12	-	-	-	-	-	-	-	12
Hacı Ali Mescidi (Cedid)	11	25	-	-	-	-	-	-	-	36
Hacı bayram Mescidi	28	27	-	-	-	-	-	-	-	55
Hacı İbrahim diğer	7	20	-	-	-	-	-	-	-	27
Toplam	1222	1727	11	1	5	1	10	2	1	3014

Td,38 numaralı tahrir defterinde 1576 tarihi itibarıyla toplam nefer sayısı 3014 olarak kaydedilmesine rağmen belge üzerinden tek tek saymak suretiyle tespit ettiğimiz mücerred, müzevvec ve muaf zümrenin toplamının 2980 olduğu anlaşılmaktadır (1222'si mücerred (bekâr), 1727'si müzevvec (evli) ve 31'i muaf zümre olmak üzere toplam 2980 nefer). Geriye kalan 34 kişi ise muhtemelen kaydedilmeyen kesimdir. $Hane \times 5 + mücerred = toplam nüfus$ formülüne göre 1576 yılında Çorumlu'nun merkez nüfusunun 9857 olduğu anlaşılmaktadır. Nefer sayıları bakımından değerlendirildiğinde mücerred (bekâr) nüfusun %40.5, evli nüfusun %57.2, muaf zümrenin ise %1.02 olduğu görülmektedir. 1520 ile kıyaslandığında bekâr nüfusta %10 civarında bir artış söz konusu iken evli nüfusta %8 azalma görülmektedir. Bu da yörede geç evlenmelerin olabileceğine işaret etmektedir. 1520-1574 yılları arasında kırsal kesimde yaşıyan nüfusun yaklaşık % 80-85 civarında olduğu düşünülecek olursa nüfusun %13-14'ünün şehirlerde ikamet ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bu da o dönemin şartlarına göre Çorumlu'da şehirleşme oranının hatırı sayılır bir duruma geldiğini göstermektedir (Öz,1991:9).

Tablo-II'den anlaşılacağı üzere 1576 yılında Çorumlu'da, mahalle isimlerinin büyük çoğunluğu bir önceki tahrirde olduğu gibi dinî bir kimlik taşımaktadır. İsmi bir mescid ya da camiiden alan mahalle isimlerinden bazıları şunlardır: Cami-i Kebir, Çakır Mescidi, Hacı Yusuf Mescidi nd. Kösecik, Yenice Kılıç Mescidi, Pınar nd.Hasan Fakih Mescidi, Hacı Yusuf Mescid (Cedid), Hoca Hamza Mescid i (Cedid), Mescid-i Karahisar,Hacı Mustafa nd.Turhan Kethüda Mescid-i Yavru Turna(Cedid, Şarkıyan Hacı Mustafa Mescidi (Cedid, Namazgâh Mescidi,Fatıma Hatun Mescidi, Divan Mescidi, Kemal Bey Mescidi(Cedid, Ömer Fakih. nd. Sofular, Yenice Hacı Kemal Mescidi, Nuri Mescidi (Cedid), Hacı Kemal Mescidi (Cedid), Arab Ahmed (Cedid), Zaviye-i Hızırılık Mescidi, Hacı Ali Mescidi (Cedid), Hacı Bayram Mescidi.

Bu mahallelerin yanı sıra eski devlet görevlilerin isimlerini taşıyan mahallelere de tesadüf edilmektedir. Bunlar: Melik Danişmend, Gülabı Bey, Turhan Kethüda, Sancakdar vs. Ayrıca şehrin sosyal ve iktisadi yapısı ile ilgili az da olsa bir kanaat oluşturan Sağrıçı, Sabuncu, Bazar Mescidi gibi mahalle isimleri de yer almaktadır.

1520-1576 yılları arasında varlıklarını devam ettiren mahallelerin isimlerini ve nefer durumlarını gösteren Tablo-III'e bakıldığında Tablo-I ve Tablo-II'de ayrı ayrı verdiğimiz mahalle isimleri ve nüfus durumları hakkında daha net bir kanaat hasıl olacaktır.

Tablo-III 1520 ve 1576 Yıllarında Çorumlu Mahallelerinin Nüfus Durumu

MAHALLE İSİMLERİ	TD.444./1520			TD.38./1576		
	Mücerred	Hane	Toplam Nefer	Mücerred	Hane	Toplam Nefer
Uç	17	30	48	34	40	74
Ahmed Çelebi nd.Bazar Mescidi	14	40	55	52	62	116
Melik Danişmend	8	24	34	29	27	56
Akpınar	5	15	21	45	46	99
Alaca Mescid	8	16	24	4	13	17
Çirişoğlu	15	9	26	14	11	25
Ahmed Fakih Mescidi	1	18	20	33	57	90
Çöplü Bey	4	18	22	33	22	55
Sinan Mescidi	9	13	23	12	13	25
Halife	23	39	64	46	50	97
Dervişler	15	28	45	17	26	43
Divane Mescidi	-	6	7	6	14	20
Esirüddin	12	16	29	16	17	33
Makbere	7	19	27	19	22	41
Sabuncu	4	13	18	18	18	36
Toplam	142	286	463	378	438	827

1520 yılından 1576 yılına kadar varlıklarını devam ettirmiş mahallelerin toplam nefer sayılarına bakıldığında %100'e yakın bir nüfus artışının olduğu görülmektedir. Tablo-III'ten anlaşılacağı üzere 1520-1576 arasında mahallelerden bazıları nefer sayılarını iki katına çıkarırken bazı mahallelerde nefer sayılarında azalma görülmüştür. Mesela; Uç Mahallesi'nde

1520 yılı itibarıyla 17 mücerred, 30 hane ve muaflarla birlikte toplam 48 nefer bulunurken, 1576'da 34 mücerred, 40 hane ve muaflarla birlikte toplam 74 nefer bulunmaktadır.

Ahmed Çelebi nd. Bazar Mescidi Mahallesi'nde 1520 yılında 14 mücerred, 40 hane ve muaflarla birlikte toplam 55 nefer bulunmakta iken, 1576 yılında 52 mücerred 62 hane ve toplam nefer sayısı 116'yı bulmaktadır.

Akpınar Mahallesi'nde 1520 yılında 5 mücerred, 15 hane ve toplam 21 nefer bulunurken, 1576'da aynı mahallede 45 mücerred, 46 hane ve toplam 99 nefer yer almaktadır.

Çöplü Bey Mahallesi'nde 1520 tarihinde 4 mücerred, 18 hane olmak üzere toplam 22 nefer bulunmaktadır. 1576'da ise aynı mahallede 33 mücerred, 22 hane ile toplam 55 nefer bulunmaktadır.

Divane Mescidi Mahallesi'nde 1520 yılında mücerred nüfusa tesadüf edilmezken 6 hane ve 1 muaf ile toplam 7 nefer yer alırken 1576'da aynı mahallede 6 mücerred 14 hane ve toplam 20 nefer bulunmaktadır.

Sabuncu Mahallesi'nde ise 1520'de 4 mücerred, 13 hane ve toplam 18 nefer yer alırken, 1576'da 18 mücerred, 18 hane ve toplam 36 nefer bulunmaktadır.

Alaca Mescid Mahallesi'nde 1520 yılında 8 mücerred 16 hane ve toplam 24 nefer bulunurken, 1576 yılında 4 mücerred, 13 hane ve toplam 17 nefer bulunmaktadır.

Bu mahallede 1520'de toplam 24 nefer bulunurken 1576 yılında 17 nefere gerilemiştir. 1576 yılında mahalle ahalisinden bir bölümü muhtemelen başka bir mahalle içerisinde yer almıştır. Nitekim 1576 yılında, mahallelerin bölünüp yeni mahalleler kurulduğu belgelerden anlaşılmaktadır (TKGM, KKA, Td,38: 18/b).

3. Mahallelerin Devamlılığı

Tablo-IV.1520-1576 Yılları Arasındaki Mahallelerin İsim Durumları

Mahalleler	H:927/ M:1520	H:984/ M:1576
Cami-i Kebir	-	+
Sağrıçı	+	+
Çakır Mescidi	-	+
Hacı Yusuf Mescidi nd. Kösecik	-	+
Yenice Kılıç Mescidi	-	+
Esirüddin	+	+
Emir Halife	-	+
Pınar nd.Hasan Fakih Mescidi	-	+
Eşşeyh Ali	-	+
Çöplü Bey	+	+
Halife	+	+
Şeyh Eyyub	-	+
Hacı Yusuf Mescid (Cedid)	-	+
Ahmed Çelebi nd.Bazar Mescidi	+	+
Hoca Hamza Mescidi	-	+

(Cedid)		
Medrese	-	+
Mescid-i Karahisar,Hacı Mustafa nd.Turhan Kethüda	-	+
Mescid-i Yavru Turna(Cedid)	-	+
İbrahim Halife	-	+
Kunduz Han	-	+
Melik Danişmend	+	+
Sinan Mescidi	-	+
Şarkıyan Hacı Mustafa Mescidi (Cedid)	-	+
Akpınar	+	+
Uc	+	+
Yenice nd.Kamer Hatun	-	+
Alaca Mescid	+	+
Namazgâh Mescidi	-	+
Fatıma Hatun Mescidi	-	+
Çirişoğlu	+	+
Dervişler	+	+
Divane Mescidi	+	+
Ahmed Fakih Mescidi	+	+
Kemal Bey Mescidi(Cedid)	-	+
Sabuncu	+	+
Makbere	+	+
Sancakdar	-	+
Ömer Fakih.nd. Sofular	-	+
Yenice Hacı Kemal Mescidi	-	+
Nuri mescidi (Cedid)	-	+
Hacı Kemal Mescidi (Cedid)	-	+
Hacı Nasrullah (Cedid)	-	+
ArabAhmed (Cedid)	-	+
Yenice Nurullah	-	+
Zaviye-i Hızırlık Mescidi	-	+
Hacı Ali Mescidi	-	+

(Cedid)		
Hacı bayram Mescidi	-	+
Hacı İbrahim diğ̈er	-	+
Günhan	+	-

Daha önce zikredildiği üzere 1520’de 16 olan mahalle adedi 1576’da 48’e yükselmiştir. 32 mahalle ya yeni kurulmuş ya da bir mahalleden ayrılan birkaç hane yeni bir mahalle oluşturmuştur. Mesela 1520’de tesadüf edemediğimiz Kemal Bey Mescidi (Cedid) Mahallesi 1576 yılında Ahmed Fakih Mahallesi’nden ayrılan kimseler tarafından oluşturulmuş bir mahalle olarak kayıtlara geçmiştir (TKGM, KKA, Td, 38: 17/b). Yine aynı tarihte Yenice Hacı Kemal Mescidi Mahallesi’nin Medrese Mahallesi’nden ayrılan kimseler tarafından oluşturulduğu anlaşılmaktadır (TKGM, KKA, Td,38: 18/b). Zaviye-i Hızırlık Mescidi ve Hacı İbrahim diğ̈er mahalleler için ise “haric ez defter” kaydı düşülmüştür (TKGM , KKA, Td,38: 19/b-20/a). Dikkat çeken bir husus 1520 yılında tesadüf edemediğimiz ancak 1576 yılında tespit ettiğimiz,tahrir defterlerinde genel olarak “anşark âmed est”, “cânib-i şark âmed est” şeklindeki ibareler ile kaydedilen şarkîyan tabirinin geçtiği mahalledir (Demir,2011:55). Şarktan gelen kimselerin kurduğu 41 hane 32 mücerred ve toplam 73 nefer nüfusu ile Şarkıyan Hacı Mustafa Mescidi (Cedid) Mahallesi 1576’da kurulmuş yeni bir mahalle olarak karşımıza çıkmaktadır (TKGM, KKA, Td 38: 15/a). Günümüzde Alaca ilçesinin mahallelerinden birisi olan Günhan Mahallesi 1520 yılında 25 hane 15 mücerred ve toplam 42 nüfusu ile Çorumlu’nun büyük mahallelerden birisidir (BOA,Td, 444, s.1). 1520 yılında mevcut olan bu mahalleye 1576 tahririnde tesadüf edilememiştir. Muhtemelen bu mahalle ahalisi, bulunduğu bölgeden göç ederek Alaca civarına yerleşmiştir. Tablo-IV’den anlaşılacağı üzere 1576’da yeni kurulan mahallelerin çoğu daha önce ifade edildiği üzere isminin inşa edenin adı ile anıldığı mahalleler olmuştur. Hacı Bayram Mescidi, Hacı Ali Mescidi (Cedid), Nuri Mescidi (Cedid), Arab Ahmed Mescidi vs.

SONUÇ

Sonuç olarak 1455-56 tarihinde küçük boy bir kasaba görüntüsü veren Çorumlu’nun merkezinde yer alan 6 mahallede 438 kayıtlı nefer bulunurken 1520’de 16 mahallede 505 nefer kaydedilmiştir. 1576’da ise toplam 48 mahallede 3014 neferin ikamet etmekte olduğu kayıt altına alınmıştır. Nefer sayılarından anlaşılacağı üzere her üç tahrirde de yüz yıl boyunca nüfus artarak devam etmiştir. Nefer sayılarının artmasında tabii nüfus artışının yanında, konar-göçer gurupların da etkili olduğunu, daha önceki tahrirlerde yer almayan, ancak 1576 tarihinde teşekkül eden “Şarkiyân Mahallesi”den anlaşılmaktadır. Klâsik Osmanlı şehir tipini temsil eden Çorumlu’da bulunan mahallelerin büyük bir çoğunluğu, farklı isimlerle adlandırılmışlarsa da ekserisi günümüze kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. 1520 yılında mevcut olan 16 mahalleden 15’i 1576 yılına kadar varlıklarını sürdürmüş, 1576 yılında kurulan 48 mahalle ile birlikte günümüzdeki Çorum ilinin mahallelerini oluşturmuşlardır. Bu mahalleler, dinî ve sosyal yapıların etrafında teşekkül ettiği gibi, meslek guruplarına ait mekânların etrafında da oluşmuşlar ve o isimlerle adlandırılmışlardır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Tapu Tahrir Defteri 444, H:927/M:1520.

- Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime Arşivi (TKGM KKA), *Tapu Tahrir Defteri* 38, H:984/M:1576.
- BARKAN. Ö.L.(1951-1953). "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası TM,X*, s.1-26.
- BEYDİLLİ. K.(2000). "İmam [Osmanlı Devleti'nde İmamlık]", *DİA, XXII*, İstanbul. s. 181-186.
- BULDUK. Ü.(1992), "Çorum Sancağının Osmanlı İdarî Teşkilatındaki Yeri -1", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı. 3, .s.129-167.
- DEMİR. A.(2011), "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Dış Göçler: Şarkıyan", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S.28, s.51-66.
- DÜNDAR.R.(2013), "59 Nolu Tahrir Defterine Göre Biga Sancağı'nda Yerleşim ve Nüfus" (*Jass*) *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science* Volume 6 Issue 2, p. 1131-1167.
- ERGENÇ. Ö.(1984), "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları IV*, s.69-78.
- ERGENÇ. Ö.(1980) "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", *I.Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi*, Ankara, s.103-109.
- ERTÜRK.V.(2013), "1568 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Vize Kazası" (*Jass*), *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* Volume 6 Issue 8 , p. 197-221.
- GÜMÜŞÇÜ. O.(2001). 16. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İNALCIK. H. (2004). Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi C.2(1600-1914). İstanbul: Eren Yayınları.
- KANKAL. A. (2004). Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV-XVIII.Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı). Ankara: Zafer Matbaası.
- KOÇ. Y. (2005) . "Osmanlı'da Kent İskânı ve Demografisi (XV-XVIII.Yüzyıllar)". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. C.3, S.6, s.161 - 209.
- KURT. Y. (1991). " 16.Yüzyılda Çorum Kazasında Kişi Adları". *Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyum Tebliğleri, Uluslararası 11.Çorum Hitit Festivali* .s.57-103.
- METİN. R. (2009). "XVI. Yüzyılda Niğde ve Kırşehir Sancaklarında Mahalle Yapılanması". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 20, Kış, s.45-58.
- ÖZ. M. (1991). "15 ve 16.Yüzyılda Çorum Sancağı: Nüfus ve İktisadi Hayat". *Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum sempozyumu*.s.5-19.
- ÖZKAN. S.H.(2012)." XVI. Yüzyıl Kayıtlarına Göre Alâiye (Alanya) Sancağında Yer adları Üzerine Bir İnceleme"(Jass), *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science* Volume 5 Issue 3, p. 169-182.
- ÜNAL. M. A. (2012). Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi. İstanbul: Paradigma Yayınları.